

20. Yüzyılın Başlarında İstanbul Tarihi Yarımada’da Henri Prost Dönemi Planlamaları ; Prost Sonrası 1950’lerden İtibaren Kentin Morfolojik Dönüşümü

Hülya COŞKUN, Ufuk DOĞRUSÖZ

MSGSU, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv., İstanbul
her_222@yahoo.com

Özet: Bu araştırma, 20. yüzyılın ilk yarısında, Cumhuriyet Türkiye’sinde erken dönemde başlayan çağdaşlaşma projesi olarak İstanbul’un Henri Prost planlamasını ve 1950’lerde H. Prost’un ayrılması sonrası kentin Tarihi Yarımada’sının özellikle kitlesel göçlerle görülen hızla dönüşümünü ele almaktadır.

H. Prost planlamalarının uygulama boyutunun kapsamı her dönem tartışılrsa da, kentin modernizasyonuna yönelik İmar planlarının “konutlardan” oluşan diğer planlama ara yüzü ise günümüze değin karanlıkta kalmıştır. H. Prost planı, 20. yüzyılın başlarında, İstanbul kenti modernizasyonuna “düzenleyici” ve “güzelleştirici” kent planlama anlayışı kapsamında; yol, eksen, perspektif açma gibi teknik ile yaklaşırsa da “konut bölgeleri”, biçimleri, “konut adaları” ve “konut planlama” yöntemlerini de içermektedir. Aslında, Prost planları, şimdiye kadar bilinenin ötesinde kenti dönüştürücü etkiye de sahip olarak; “konuttan” “yapı-adasına”, “yapı adasından”, “yol” ve “cadde” dokusuna doğru giden ikincil bir araç tekniği varsayımı etrafında örülen saptama ve önermeler içermektedir. Kentin dönüşümünün diğer boyutu ise 1950’lerden itibaren olanaksızlıklar nedeniyle uygulanamayan konut planlamaları ile H. Prost sonrası liberal politikalar ve konut planlamasının özel sektöre devri ile gerçekleşmiştir. H. Prost’un İmar planları yeni iktidarın politikaları ile küçük emlaklardan oluşan konut arsaları spekülâtorlerce satılıp, özel müteahhitlerce yeni konutlar inşa edilerek uygulanmıştır. Sonuçta, bu durum, kentin hızla kontrolsüz dönüşümünü de başlatmış ve 1950’lerden itibaren ise H. Prost döneminin karar ve uygulamaları İstanbul’un tarihi kent merkezlerinde (Tarihi Yarımada ve Pera) kökten etkilemiş ve yansımaları günümüze kadar gelen derin ve kalıcı izler bırakmıştır.

Çalışmanın Amacı ve Araştırma Yöntemi: Bu çalışma, 1950’ler ve H. Prost sonrası İstanbul kenti ve pek bilinmeyen Tarihi Yarımada bölgesinin dönüşümüne ait morfolojik analizler içermektedir. Araştırma; H. Prost’un, İstanbul konusundaki ampirik veri tabanlarının yeni bir sorgulama ve paradigma ile incelenmesi yoluyla yapılacaktır; (Prost imar planları, haritalar, teknik belgeler, yasa tasarıları, rapor, makale, vb.)

Anahtar Kelimeler: H. Prost, İstanbul, Tarihi Yarımada, dönüşüm, yapı adaları, konutlar.

20. yy. Başı, İstanbul, H. Prost’un Tarihi Yarımada İmar Planlarının Kapsamı

20. yy.’ın başında, 1935’lerde, Henri Prost’un kente gelişi ve sonrasında İstanbul’da en çok değişimin görüldüğü bölge Tarihi Yarımada Bölgesi’dir. Önceki, planlamaları, genelde, modernizm temelinde (Frey, 2004, 6) olan H. Prost, antik başkenti yeni koşullara uygun şekilde dönüştürerek yeni bir kent yaratmayı amaçladığını belirtmiştir (Borie, Pinon, 41). H. Prost’un, yeni semtlerin oluşumuna ikincil olarak yaklaşıp, kentin planlanmasını “güzelleştirme” planı olarak ele alsa da (Pinon, 2010, 75), Prost İmar planlarının kentin boş bölgelerinde ; yeni yollar ve parklarla “yeni konut alanlarının” da açıldığı görülür. H. Prost’un,Tarihi Yarımada ; Beyazıt, Aksaray, Fatih, Koca Mustafapaşa, Yenikapı, Marmara sahillerine uzanan, 1/2000’lik, Fatih İmar Planı ; “yollar” ve “caddeler” planlaması olarak algılansa da temelinde, yoğunluklu olarak “yapı adaları” ve “konutları” da içermektedir (Dogrusöz, 2017).

İstanbul, Tarihi Yarımada ve Tarihi Mahalleler: Fatih, Edirnekapı, Koca Mustafapaşa, Fındıkzade, Beyazıt, Gedikpaşa Bölgeleri

İstanbul’un tarihi kentsel yapılaşması, Prost öncesi, – 20. yy. başlarındaki Pervititch Haritaları kullanılarak- analiz edilirse, kentin tarihi mahalleleri olan ; Fatih, Fındıkzade, Edirnekapı, Kocamustafapaşa Osmanlı döneminden beri düzensiz kentleşmiştir. Tarihi Yarımada’daki, antik ızgara sistem ile bağlantılı (çoğunluğu bahçeli) tarihi küçük, kare parseller kentin en eski “konut doku” sistemini oluşturmaktadır (Pinon, 1999, 169) H. Prost, Atatürk Caddesi’nin güney-batı tarafının (Aksaray Bölgesi) bahçeler ve yanmış mahallelerden oluştuğunu belirtir (Prost, 1948, 110-111). Kendisinin kente gelişi öncesinde, yanan ve İtalyan mimar ve kent plancısı Luigi Storari’nin 19. yy.’da ızgara planla düzenlediği (Borie, Pinon, 2010, 32), bölgeler için H. Prost ; “bu mahalleler, sistematik geometri ile düzenli olarak yeniden inşa edilmiş ve yangınlardan kurtulan binalar, şehircilik açısından uygun şekilde yeniden düzenlenmiştir”, der (Prost, 1948, 110-111). Fakat, İstanbul’da, 19. yüzyılda yanan bölgeler yenilenmek istenirse de savaşlar ve ülkenin ekonomik durumu buna engel olmuştur. Bilsel’e göre, kentin bazı bölgeleri ise yenilenmeden uzun yıllar harabe olarak kalmıştır (Bilsel, 2010, 127) Agache’ın raporlarına göre : İstanbul’un imarına ilk olarak bu yanmış bölgelerden başlanmalıdır (Agache, 2007, 43). Kentte yeni konut yapımı için, yangından yanan bölge ve araziler arsa parselasyonu açısından elverişlidir. Fakat, 20.yy. başlarında H. Prost kente gelmeden, Tarihi Yarımada yer yer düzenlenmiş bölgelerle parça parça görünümde üstelik, düzenlenen bölgelerle mevcut bölgeler arasında yol bağlantıları yoktur (Çelik, 1986, 39) H. Prost ve kendisi öncesinde Türkiye’ye gelen arkadaşları tarafından da, 20.yy. başlarında kentin en önemli sorununun, düzensiz görünümün giderilerek yeni yollar açılması olduğu belirtilir. Bu planlama, Paris’teki benzerleri gibi “kamu sağlığı” bağlamında olacaktır (Pinon, 2010, 77).

1/2000’lik Prost, Fatih İmar Planı, Izgara Planda “Konut Adaları”,Türk, “Orta-Sınıfına” Yönelik Yeni “Mülk Apartman” Konut Modeli ve Kentin Dönüşümü

20. yüzyılın başlarında, İstanbul’da, yasal olmayan inşaatlar vardır ve güvenilir haritalar bulunmamaktadır (Frey, 2004, 82). H. Prost, kenti planlamak için öncelikle, her bölge için, hava fotoğraflarını da kullanarak, 1/2000 ölçekli uygulama haritaları hazırlar (Bilsel, 2010, 109). Kent planının “bölgeler” yoluyla kent matrislerine aktarımına göre (Bruant, 2011, 245) H. Prost ve arkadaşlarınca hazırlanan raporlarda İstanbul, değişik “zones” (bölgelere) ayrılır. H. Prost, 1/2000’lik Fatih İmar Planı ile İstanbul’da Tarihi Yarımada’daki eski Osmanlı

mahalleleri ; Fatih, Edirnekapı, Topkapı'daki mevcut, bahçeli “konut alanlarını” yeniden düzenler. 1. No.lu Park'ı ve Fatih-Fındıkzade arasında Vatan ve Millet Caddeleri ile yeni yol ağı ve ızgara planlı yeni “konut adaları” ve “konutlar” planladığı görülür. İstanbul'da, 1950'lerde, H. Prost'un son yıllarına doğru, kentin dönüşümünü başlatan ise politik değişim olur. Zenginleştirici *liberal* politikalarla yeni hükümeti destekleyen gösterişli, büyük konut politikaları önem kazanır, sosyal konut politikaları sona erdiğinde ise konut yapımı da özel sektöre bırakılır (Dogrusöz, 2017). H. Prost ise değişen koşullara uyumla yeni iktidarın *liberal* “konut politikalarını” destekler bir süre daha yeni hükümetle çalışır (Dogrusöz, 2017). H. Prost, İstanbul'daki değişen yeni sınıfsal yapı ve ekonomiye uygun “konutlar” planlar, Prost'un “apartman arketipi konutları” (Sosyal-Müze düşünce sistemi) *liberal* yaklaşımla yeni Türk “orta-sınıfına” yönelik “mülk-konut” ve bireysel “parsel mülk-apartman” planındadır (Dogrusöz, 2017).

H. Prost Sonrası Konut Yapımının Özel Sektöre Bırakılması, Yeni Açılan Caddelerde Yeni Konutlar Yapımı, Arsa Spekülasyonu ve Kentin Dönüşümü

Bilinenlerin aksine H. Prost'un İmar planları günümüze değin “konut” planlamasına hiç değinilmeden kentin modernizasyonuna yönelik algılanmıştır (Dogrusöz, 2017), Fakat, Prost İmar planları detaylı incelendiğinde “konutların” da yer aldığı görülür (Dogrusöz, 2017), (Coskun, 2017, 257).

H. Prost, özel sektör-banka ve belediye-banka ortaklı -Fransa'daki konut inşa sistemine benzer- inşa sistemi öngörmüş ve Tarihi Yarımada'da günümüze kadar gelen Prost İmar planlarına uygun inşa edilen bazı “konut planlamaları” bu yöntemle gerçekleştirilmiştir (Dogrusöz, 2017). Millet Cade'sinin yapımı sonrası, Devlet'e ait Emlak Bankası tarafından, Fındıkzade'de, birkaç nitelikli “yeni konut” (Dogrusöz, 2017) ve Haseki'de de “yeni konutlar” inşa edilir (Tekeli, 2013, 161). Böylece, H. Prost sonrası, İstanbul'da, Prost İmar planlarına uygun dönemin iktidarınca açılan geniş caddelerde “yeni konutların” da yer aldığı görülür.

1950'lerde devletçi politikaların sona ermesi ile özel sektörün inşa aracı yükleniciler de bu durumda önemli rol oynamıştır. Kent plancısı ve mimar H. Prost planının; yollarla belirlenmiş, yapı adalarından “konutlara” uzanan “apartman adaları” ile blok, blok inşa kolaylığına karşın, H. Prost sonrası inşaatın özel sektöre bırakılması ile Prost planı arsa spekülörleri ve müteahhitler tarafından denetimsizce uygulanır (Dogrusöz, 2017), (Coskun, 2017, 257). Böylece, spekülörlerin sattığı arsalarda (Tekeli, 2013, 160), Prost İmar Planı, dönemin iktidarınca yasal olmadan uygulanmıştır (Akpınar, 2010, 174). Halk kendi arsası ya da spekülörlerce satılan arsalarda, kalfalarca yapılan konut inşası ile konut sahibi olmuştur (Dogrusöz, 2017), – öyleki, inşa işine giren bazı mimarlar dahi olmuştur (Tanyeli, 2004, 85). 1950'lerde, kentte artan inşa faaliyetlerine değinen, *Arkitekt* dergisinde arsalarda spekülörlerce satılması ile İstanbul'da “ucuz arsa bulamama” sorununa dikkat çekilir, (Bazoğlu, 1950, 35).

Bu durumun kentin dönüşümünde etkileri pek de iyi olmamıştır. 1950'ler sonrasında ise, artan göç nedeniyle inşa faaliyetleri Tarihi Yarımada'nın tümüne yayılmış hemen her mahallede hızla ve kontrolsüzce inşa edilen yeni apartmanlar yükselmeye başlamıştır. 1950 yılında, Bazoğlu tarafından ele alınan makalede, düzensiz kentleşmeye dikkat çekilmekte ve Prost İmar planından yaklaşık 20 yıl sonrasında, kentte hızlı nüfus artışı ve göçler sonucu konut yoğunluğunda artış görüldüğü belirtilmektedir (Bazoğlu, 1950, 36).

Kentin hızla dönüşümünde, H. Prost planlamasında öngörülemeyen kitlesel göç, inşaat sisteminin özel sektöre bırakılması ve arsa apekültörleri önemli rolü oynamışlardır. İstanbul’da, Tarihi Yarımada bölgesinde 1950’ler sonrası ve 1950-60-70’lerde yoğun kitlesel göç ve artan konut talebi ile kentte boş kalan arsa ve bahçelerin de hızla apartmanlaştığı ve kontrolsüzce kentleşerek dönüştüğü görülür. 1967 yılında ise kat mülkiyetinin kabulü ile bölgedeki kontrolsüz kentleşme ve apartmanlaşma daha da hızlanır (Dogrusöz, 2017). 1967’de, Vatan ve Millet caddeleri etrafı için yarışma açılrsa da bu projeler uygulanmamıştır (Arkitekt, 1967, 4)

Sonuç; Morfolojik Analizlerin Sonuçlarının Belirlenmesi

Prost İmar Planları üzerine yapılan morfolojik analizler iki etapta gerçekleştirilmiştir.

1. 20. yy.’ın başlarındaki Pervititch Haritaları ve H. Prost dönemine ait, 1/2000’lik, Fatih İmar planları ve üstüste çakıştırılarak yapılan morfolojik analizlerde (Şekil 2) ;

20. yy.’ın başlarındaki Pervititch Haritalarında ; Prost öncesi, İstanbul, Tarihi Yarımada Bölgesinde, kentleşme sınırının 19. yy.’da İtalyan Luigi Storari tarafından ızgara planla yenilenen eski yangın bölgesi olan Aksaray, Yenikapı, çevresini kapsadığı, Fatih’de, o dönemde kısmen “bahçeli-konutlar” olduğu ve Tarihi Yarımada’nın Batısı’na surlara doğru , 19. yy.’da kısmen yenilenen ; Yedikule-İmrahor, Balat gibi yerleşim yerleri dışında- Tarihi Yarımada’nın orta bölgesinin boş alanlardan oluştuğu, tespit edilmiştir.

H. Prost’un, 1/2000’lik İstanbul, Fatih İmar planında; Tarihi Yarımada’daki eski Osmanlı mahallelerindeki; Fatih, Edirnekapı, Topkapı’daki mevcut, bahçeli “konut alanlarını” yeniden düzenlediği görülmüştür. Tarihi Yarımada’nın ortasındaki boş alanı ise H. Prost’un 1. No.lu Park olarak değerlendirdiği ve Park’ın iki yanındaki; Fatih-Fındıkzade arasındaki bölgede ise; Vatan ve Millet Caddeleri ile yeni yol ağı, yeni yollar ile bağlantılı ızgara planlı yeni “konut adaları” ve “konutlar” planladığı görülür.

Kent planı ölçeğindeki, 1/2000’lik, Prost, Fatih İmar planlarının kent ölçeğinden bina ölçeğine inilerek yapılan detaylı morfolojik analizlerinde ise H. Prost’un İstanbul’da, Tarihi Yarımada’nın tümünü kapsayan, 1/2000’lik Fatih İmar Planında ; (Prost raporlarında, hiç “konut” sözü edilmemesine karşın) sokak boyutlarının sınırladığı parametrelerle “blok-adalardan” oluşan “apartman konutların” son derece detaylı olarak çizildiği, konutların “konut tipolojisi” dahi net olarak belirlendiği tespit edilmiştir (Dogrusöz, 2017), (Coskun, 2017, 254).

2. 1/2000’lik Prost İmar Planları ve Günümüz Haritaları Karşılaştırılması (Şekil 3);

1950’ler, Prost sonrasında ise bilinenin aksine Tarihi Yarımada’nın orta bölgesindeki geniş bir alanı içeren; Fatih, Koca Mustafapaşa, Fındıkzade ve Prost İmar planındaki 1. No.lu Park çevresindeki bölge, –H. Prost döneminde inşa edilmese de Prost sonrası inşaatın özel sektöre bırakılması ve dönemin yüklenicileri tarafından spekülörlerin de yönlendirmesi ile kontrolsüzce inşa edildiği görülür. Ayrıca, “yollar” ve “yapı adaları” bazında günümüz planları üzerinden yapılan detaylı morfolojik karşılaştırmalarda günümüze kadar gelen süreçteki inşaatların 1/2000’lik Prost İmar planları ile birebir çakıştığı ve sonuçta Prost İmar planlarının aynen uygulandığı tespit edilmiştir.

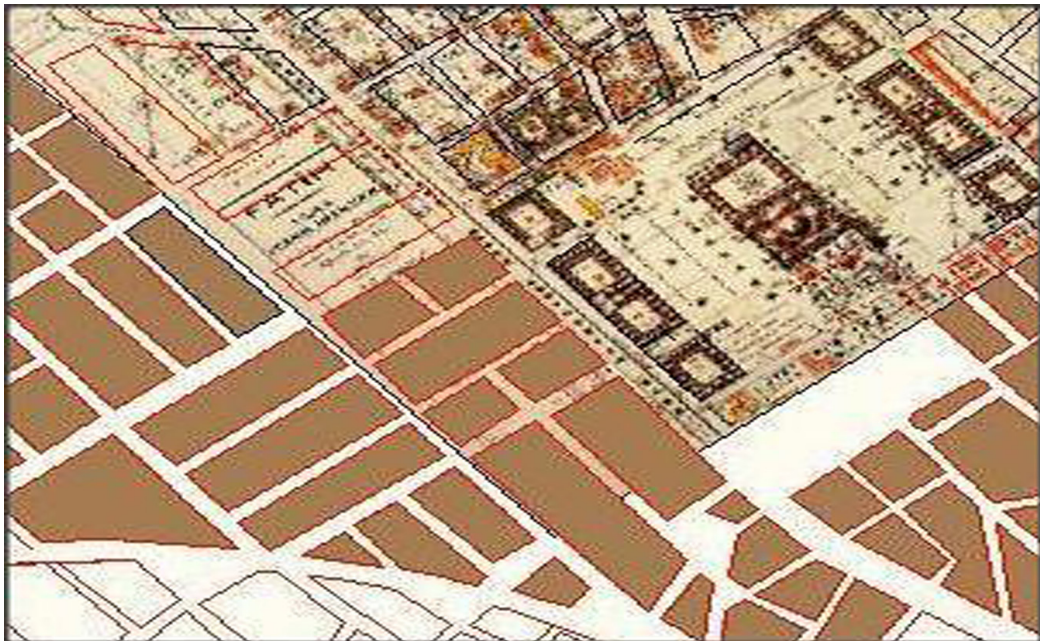
Böylece, Prost İmar planlarının neredeyse Tarihi Yarımada’nın büyük bölümüne yayılan etkilerinin şimdiye kadar bilinenin ötesinde yalnızca “yollar”, “meydanlarla” sınırlı olmayıp, Fatih, Koca Mustafapaşa, Fındıkzade’deki “konut alanlarını” da içerdiği tespit edilmiştir.

1950'ler sonrası, 1960-70'lere kadar olan süreçte de, Prost sonrasında denetimsizce uygulanan Prost İmar planlarının uygulanması devam etmiş ve günümüze kadar 2010'lu yıllara kadar- önce iç ve günümüzde -2010'lu yıllar sonrasında ise yoğun olarak bölgede yaşanan savaşlar sonucu dış göç alan bu bölge günümüze kadar en fazla kontrolsüz dönüşümün yaşandığı bölgelerden birisi olmuştur.

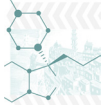

Şekil 1. 1933-40'lar, Fatih, Prost Fotoğrafları. Kaynak, *İmp.Başk. Cumhuriyetin Modern Kent, H. Prost Planlaması*, İAE.2010, s.207.

Şekil 2. 20. yy. başı Pervittich Haritaları, H. Prost, 1/2000 Fatih İmar Planı karşılaştırılması. Şekil çizim yazar, kull. kaynak, Doç. Dr. U. Doğrusöz Arşivi.

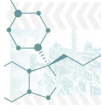
*20. Yüzyılın Başlarında İstanbul Tarihi Yarımada'da Henri Prost Dönemi Planlamaları;
Prost Sonrası 1950'lerden İtibaren Kentin Morfolojik Dönüşümü*

Şekil 3. Günümüz, Fatih, özel sektör, yükleniciler tarafından Prost İmar planlarına uygun olarak inşa edilen “yapı-adaları”, “konutlar”. Şekil, çizim yazar, çizimde kullanılan kaynak, İst. Bel. Haritaları ve Doç. Dr. U.Doğrusöz Arşivi.

Şekil 4. Günümüz, Fatih, kentin değişimi özel sektör tarafından Prost İmar planına uygun olarak inşa edilen “yapı-adaları”, “konutlar”. Fotoğraf, yazar.

Şekil 5. Günümüz, Fatih, kentin değişimi özel sektör tarafından Prost İmar planına uygun olarak inşa edilen “yapı-adaları”, “konutlar”. Fotoğraf, yazar.

Kaynaklar

Akpınar, İ. Y. (2010). İstanbul’da Modern Bir Pay-i Taht, Prost Planı Çerçevesinde Menderes’in İcraatları, *İmparatorluk Başkentinden, Cumhuriyet’in Modern Kentine, H. Prost İstanbul Planlaması (1936-1951)*, İstanbul Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s.174.

Agache, A. (2007). Büyük İstanbul Tanzim ve İmar Programı, Cumhuriyet Dönemi, *İstanbul Planlama Raporları, 1934-1995*, Derleyen Ş. Özler, TMMOB, Mimarlar Odası, İst., Şb.İstanbul, 2007, s.43.

Anonim, (1967), *Arkitekt*, 1967-02, 367, s. 4.

Frey, J.P. (2004). Henri Prost (1874-1959), *Parcours d’un Urbaniste Discret* (Rabat, Paris, İstanbul), *Urbanisme*, Mai-juin, 338, 82.

Frey, J.P. (2004). Henri Prost, URL-89, (<http://urbanisme.upec.fr/servlet/com.univ.collaboratif.util.Lecture>), s.6, 18.Eylül.2013.

Bazoğlu, A. (İmar Müşaviri), (1950). İstanbul’un İmarında Karşılaşılan Güçlükler ve Şikayetler, *Arkitekt*, 1950, S.07-10, 227-228., s. 35-36-37.

Borie, A., Pinon, P. (2010). *Istanbul, Portrait de Ville, Cite del’Architecture et du Patrimoine*, IFA, Paris, s.32-41.

Bilsel, C. (2010). H. Prost’un İstanbul Planlaması, (1936- 1951) Nazım Planlar ve Kentsel Operasyonlarla, Kentin Yapısal Dönüşümü, *İmparatorluk Başkentinden, Cumhuriyet’in Modern Kentine, H. Prost İstanbul Planlaması (1936-1951)*, İstanbul Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s.109-127.

Çelik, Z. (1986). Değişen İstanbul, TTKV, İstanbul, s. 39-40.

Coşkun H. (2017). 20. yy.’ın ilk Yarısında Konut Sorununun Ele Alınış Yöntemleri ve Henri Prost Örneği, Doktora Tezi, MSGSU, İstanbul, s.254-257.

Doğrusöz, U. (1981). Henri Prost, (Basılmamış), *Y. Lisans Tezi Notları*, Paris.

Doğrusöz, U. (2016-2017). Sözlü Anlatım.

Pinon, P. H.Prost’un Şehirciliği ve İstanbul’un Dönüşümleri, *İmparatorluk Başkentinden, Cumhuriyet’in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951)*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.77.

Pinon, P. (1999). Anadolu ve Balkanlardaki, Osmanlı Kentlerindeki, Kentsel Dokular Tipolojisi üzerine bir Deneme, *7 Centuries of Ottoman Architecture, A Supra National Heritage*, TBMMOB., YEM Yay., s.169.

Prost, H. (1949). İstanbul Belediyesi Şehircilik Mütahassısı, İmar Planlarından Doğan, Gayrimenkul Mükellifiyetlerinin (Servitudes) Tatbiki hakkındaki fikirler. Çeviren; Z. Feran, *Arkitekt*, C.18, S.39.

Prost, H. (1948). İstanbul, Konferansı veren H. Prost, Fransa Enstitü Üyesi ve İstanbul Belediyesi Şehircilik Mutehassısı. Çeviren; Z. Feran, İst. Belediyesi Merkez Mütercimi, *Arkitekt*, C.17, s.110-111.

Tanyeli, U. (2004). *İstanbul, 1900-2000, Konutu ve Modernleşmeyi Okumak*, Offset, İst., s.85

Tekeli, İ. (2013). *İstanbul’un Planlamasının ve Gelişiminin Öyküsü*, TTVYY., İstanbul, s.161.